

УДК 336.71

Прийдун Л.

ОЦІНКА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ МІНІМІЗАЦІЇ РІВНЯ ПРОБЛЕМНОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ У КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЯХ БАНКІВ

Розглянуто основні підходи щодо мінімізації рівня проблемної заборгованості в світовій банківській практиці. Визначено їх практичну ефективність із огляду на адаптацію та можливості впровадження у вітчизняну банківську систему.

Ключові слова: кредитний ризик, проблемна заборгованість, оцінка зарубіжного досвіду, кредитна діяльність

Стійкість економічного зростання в будь-якій країні залежить від спроможності банківської системи забезпечувати потреби суб'єктів господарювання необхідними кредитними ресурсами. Разом із тим, загальна тенденція сучасного розвитку кредитних операцій вітчизняних банків – це суттєве зменшення обсягів кредитування та збільшення частки проблемних позик у кредитних портфелях банківських установ, що свідчить про недосконалість методів та підходів управління кредитним ризиком.

Актуальність досліджуваної проблеми скорочення частки сумнівних кредитів банків підтверджується значною кількістю наукових праць, в яких із різною мірою повноти висвітлені основні аспекти оптимізації методології кредитної діяльності та ефективного управління кредитним ризиком. Зокрема, Н. Пак розглядає технології кредитування підприємницького сектору на основі зарубіжного досвіду [8], А. Череп, О. Романченко аналізують проблеми управління кредитними ризиками у контексті стабільності функціонування банківської системи [10], В. Кажан характеризує світовий досвід управління кредитним ризиком [4], О. Прядко, Г. Цегелик та О. Афанасьєва досліджують оптимізацію кредитного ризику банків в Україні [9; 1]. Разом із тим, дана проблема є багатоаспектною і далеко не всі аспекти з'ясовані до кінця, значна їх частина потребує дослідження. Зазначимо, що недостатньо вивченими залишаються питання використання світового досвіду управління проблемними кредитами та можливості впровадження основних засад кредитної діяльності зарубіжних банків у вітчизняну банківську систему.

Тому завданнями даного дослідження є аналіз основних підходів, застосовуваних у світовій банківській практиці щодо методів розв'язання

проблеми сумнівних боргів і характеристика можливості їх адаптації та застосування у вітчизняних банківських установах.

Проблема протермінованої заборгованості залишається однією з найосновніших для банківського сектору України. Про даний факт ґрунтовно свідчать основні показники діяльності банків України, на основі яких можна констатувати невідповідність зростання обсягу проблемних кредитів (табл. 1), та відповідного нарощення резервів під активні операції банків (табл. 2), що підтверджує значний рівень кредитного ризику.

Таблиця 1

**Динаміка рівня протермінованої заборгованості
в кредитних портфелях банків України [11]**

	01. 01. 07	01. 01. 08	01. 01. 09	01. 01. 10	01. 01. 11	01. 03. 11
В абсолютному вираженні, млн. грн.	4456	6357	18015	69935	83556	90095
У відносному (від обсягу портфелю), %	1,7	1,3	2,27	9,35	11,1	11,8

Отже, як можемо бачити з даних таблиці 1, рівень протермінованої заборгованості в кредитних портфелях банківських установ тільки за 2009 р. збільшився практично в 4 рази й на початок 2010 р. становив 69,9 млрд. грн. (порівняно з попереднім роком зріс на 18,0 млрд. грн.). Відповідний показник лише за два місяці 2011 р. збільшився в 1,3 рази й у січні 2010 р. дорівнював 90 млрд. грн.

Таблиця 2

**Відрахування резервів на відшкодування можливих втрат
за кредитними операціями у структурі видатків
українських банків [11]**

	01. 01. 07	01. 01. 08	01. 01. 09	01. 01. 10	01. 01. 11	01. 03. 11
В абсолютному вираженні, млн. грн.	12246	18477	44502	99238	112965	115015
У відносному (від обсягу видатків), %	32,7	30,0	38,6	54,7	75,3	51,8

Щодо показника резервів на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями, то можемо також відзначити чітку динаміку їх зростання. За станом на початок 2010 р. було сформовано 99,2 млрд. грн. резервів, а на початку 2009 р. їх було 44,5 млрд. грн., тобто резерви збільши-

лись у 2,2 раза. В січні 2011 р. обсяг резервів збільшився на 1,5 млрд. грн. (порівняно з початком року) і становив 11,5 млрд. грн. при загальній величині виданих кредитів 76,4 млрд. грн.

Питання проблемних кредитів у фактично всіх країнах світу намагались оптимізувати за допомогою реструктуризації проблемних боргів, однак, на нашу думку, такий метод є недостатньо ефективним, оскільки дає змогу, за своєю суттю, лише очистити від них баланси банків, а не суттєво вплинути на ситуацію, спричиняючи викривлення звітності банківських установ. Разом із тим, даний метод в умовах кризових явищ виявився чи не найоперативнішим у контексті зниження ризиків для банку та можливості відновлення кредитоспроможності позичальника. Враховуючи значний обсяг проблемних активів у банківських кредитних портфелях, які, до того ж, складно або неможливо реалізувати, реструктуризація видавалася чи не єдиним оптимальним способом знизити рівень протермінованої заборгованості. Так, серед основних методів реструктуризації в Аргентині використовують викуп проблемних кредитів, зниження відсоткових ставок, конвертацію валютних кредитів; у Мексиці – викуп проблемних кредитів, пролонгацію термінів позичок, зменшення основної суми кредиту; в США – зниження відсоткових ставок, пролонгацію термінів позичок, зменшення основної суми кредиту тощо.

Як бачимо, у різних країнах використовують поєднання різних методів реструктуризації, однак найпоширенішими під час кризових явищ у банках світу виявилися все-таки викуп проблемних позичок, пролонгація термінів кредитування та зниження відсоткових ставок.

Загалом, якщо говорити про світовий досвід розв'язання проблеми протермінованої заборгованості, то варто зазначити, що, крім реструктуризації боргів, найпоширенішим методом є й використання інформації з кредитних бюро, які діють при центробанках держав і створюються приватними структурами.

Від 1993 р. кредитні бюро були створені в Естонії, Іспанії, Бразилії, Польщі, Мексиці, Туреччині, США, Чехії, Казахстані, Росії тощо. Так, у США, Бразилії, Аргентині кредитні агентства є приватними підприємствами, мета функціонування яких – отримання прибутку від надання інформаційних послуг. У Японії та більшості європейських країн кредитне агентство створюють, як правило, у формі приватних компаній, котрі належать консорціуму кредиторів. Діюче в Німеччині кредитне агентство – це об'єднання восьми регіональних, у правовому й економічному відношенні самостійних, товариств (SCHUFA). Їх власниками й одночасно партнерами є комерційні банки, ощадні каси, кооперативні банки, будівельно-ощадні та іпотечні банки, лізингові суспільства, а також підприємства роздрібною торгівлі тощо [5, 210].

Поряд із кредитним бюро у багатьох країнах діє інститут державної реєстрації кредитів – Public credit registers (далі – PCR). Основна відмінність PCR від кредитних бюро полягає в тому, що надання інформації у базу даних є обов'язковим і встановлюється відповідним правилом (окрім Фінляндії та Шрі-Ланки, де участь є добровільною). При цьому вся інформація – стандартизована (наприклад, кредити, надані понад лімітний розмір) і містить переважно дані про кредит, а не про позичальника.

PCR у більшості країн створюють при центральних банках. Винятки становлять Чилі, Коста-Ріка і Перу, де PCR діють під керівництвом органів банківського нагляду, а також Фінляндія, де управління передане приватній компанії. Доступ до інформації надають тільки уповноваженим співробітникам центрального банку (здебільшого під жорстким контролем дотримання конфіденційності інформації) та фінансовим інститутам, які готують звіти (в Аргентині та Фінляндії – також представникам громадськості, в Чилі – приватним кредитним бюро, в Ізраїлі та Греції ця інформація взагалі недоступна, її з метою нагляду акумулює центральний банк).

Так, у Франції, де нема приватного кредитного бюро, функціонує «Центральне бюро ризиків» при Банку Франції, куди всі кредитні організації зобов'язані надавати інформацію про позичальників. Оскільки у французьких банках оцінка кредитоспроможності підприємства базована на його звітних балансах та звітах про прибутки і збитки, то для отримання даних щодо позичальника банківські працівники звертаються в Центральне бюро ризиків, де задля цих цілей використовують картотеку, розділену на чотири розділи. В першому з них відображені активи балансу підприємств, відповідно до їх розміру згруповані на 10 підгруп. У другому – згідно з оцінкою керівників підприємств, які мають із даним позичальником ділові зв'язки, йому присвоюють і зазначають певний шифр. У третьому класифіковано підприємства щодо їх платоспроможності на основі даних щодо випадків протермінування платежів за позиками. Відповідно до цього клієнти банків поділяються на три групи, характерними рисами яких є: перша – пунктуальність у платежах, відсутність реальних труднощів у коштах протягом року; друга – тимчасові труднощі, які не ставлять під загрозу платоспроможність підприємства; третя – платоспроможність підприємства сильно скомпрометована. Відповідно до четвертого розділу клієнтів класифікують залежно від того, прийняв чи не прийняв Банк Франції від них векселі та цінні папери [8, 132].

Щомісяця Центр отримує й аналізує інформацію від банків щодо суми кредитних ліній, відкритих підприємствам, понадлімітних кредитів та ін., що дає змогу банківським працівникам одержати інформацію про сукупну суму кредитів, котрі французькі банки надали конкретному позича-

льникові, а державними органам відстежувати динаміку зміни обсягу позик за галузями та реалізовувати селективну кредитну політику [4, 76].

Зазначений досвід є дуже цікавим і актуальним із погляду необхідності створення та використання у вітчизняній банківській системі відповідного центру із систематизованою базою даних стосовно клієнтів банківських установ, що сприятиме об'єктивнішому оцінюванню ними позичальників та, за рахунок цього, зниженню рівня кредитного ризику.

Також у багатьох країнах почали створювати спеціальні підрозділи, покликані здійснювати оцінку, моніторинг та управління проблемними позиками, які функціонують на рівні або банківської установи, або банківської системи. До прикладу, в Польщі держава зобов'язала всі банки створити в своїй структурі департамент із управління проблемними активами, в німецьких банках розпочав діяти департамент із управління не лише проблемними, а й непрофільними активами [12].

Набули поширення й корпорації з управління проблемними активами, які займаються викупом проблемних боргів у банківських установ задля відновлення їх фінансової стійкості шляхом продажу цих активів за максимальною ціною. Зокрема, така структура була створена в США (Resolution Trust Corporation), Японії (Resolution and Collection Corporation), Чехії (The Konsolidanci Banka), Швеції (Securum), Китаї (Orient Asset Management) [1, 156].

Таким чином, створення організації з акумулювання проблемних кредитів допомагає оптимізувати кредитний портфель банків, давши їм можливість зосередитися на розвитку основного бізнесу. Однак проблемами застосування даного методу в українській банківській системі залишаються недосконалість нормативно-правової бази, необхідність значних коштів для створення такої організації, проблема визначення реальної вартості сумнівних до повернення кредитів [12].

Однак, на нашу думку, для ефективного управління проблемними позиками та, відповідно, мінімізації кредитного ризику, керівникам банків особливу увагу потрібно звертати саме на технологію і методику кредитної діяльності. Ми вважаємо, що негативні процеси, які ми можемо спостерігати нині (в т. ч. значний обсяг неповернених позик), із якими стикнулася західна банківська система, та які, за принципом «доміно», зачепили фактично всі країни світу, є лише наслідками фінансової кризи, пов'язаними з недосконалістю механізму банківського кредитування, що було побудоване на безперервному перепродажі цінних паперів та кредитів, відірваності від матеріального забезпечення готівкових й електронних грошей.

Слід зазначити, що в світі дедалі більше банків починають використовувати у практиці нові підходи стосовно процесу кредитування, що дає

змогу надавати позики на основі ґрунтового фінансового аналізу клієнта замість вимог забезпечення, адже сьогодні дуже мало надійних позичальників, які, крім того, не мають стабільних грошових потоків та неспроможні залучити кредит за наявними процентними ставками. Зокрема, в даному контексті цікаво розглянути досвід та особливості здійснення кредитних операцій ісламськими та польськими банківськими установами.

У Польщі, для прикладу, використовують спеціальні методи забезпечення погашення кредитів їхніми позичальниками. Банки використовують групове поручительство замість застави та інших традиційних засобів забезпечення. Установи, які практикували зазначену методику, були названі «банками довіри». Повернення кредитів забезпечувалося скоріше моральними принципами, ніж економічними – позичальник знав: якщо він не розплатиться за кредит, то це змушені будуть зробити інші громадяни, які за нього поручилися. Таким чином, саме соціальне середовище було гарантією того, що позичальник погасить борг.

Зазначений метод кредитування почали використовувати ще в 1970-х рр., однак у той час для забезпечення повернення позик застосовували систему кругової поруки – кредитори створювали неформальні групи, учасники яких поручались один за одного. Відповідна схема дала змогу, на прийнятних для суб'єктів кредитування умовах, отримувати позики без заставного капіталу за рахунок взаємної групової гарантії [6, 192].

Кредитування ісламськими банками можна розглядати скоріше як участь в прибутку того чи іншого проекту. Наприклад, кредит типу «мушарака» виглядає, як видача банком підприємцеві грошей на певний проект із умовою участі на правах партнера. Тому банківська установа зацікавлена тільки в процвітанні клієнта, і якщо виникнуть хоча б найменші сумніви щодо перспективності його бізнес-плану, буде відмовлено у фінансуванні. Справу ісламського позичальника ретельно вивчають – не менше, ніж в альтернативних банках. Однак в ісламському банку основними факторами служать релігійність клієнта: крім довідок із роботи і наявності застави, слово мовлять імам мечеті, сусіди, друзі, члени громад. Навіть якщо в клієнта нема забезпечення, у нього є всі шанси отримати кредит тільки завдяки своїй вірі. Безумовно, банк ризикує, видаючи кредит без застави, однак банкіри знають, що справжній мусульманин не візьме гроші в борг на сумнівний захід.

Як результат, частка проблемних кредитів у загальному обсязі кредитування ісламських банків становить приблизно 0,9%, відповідно, обсяг протермінованої заборгованості є незначним і завдяки специфічному механізму кредитування в ісламських банках. Банківська установа відкриває рахунки, на яких розміщуються кошти вкладників, цими грошима банк фінансує підприємців, однак замість традиційної сплати відсотків за кре-

дитом підприємець ділить із банком, а банк – із вкладником прибуток або збиток. Зазначена схема змушує банки ретельніше вибирати напрямки вкладання коштів, таким чином ігноруючи високоприбуткові, але сумнівні справи та інвестуючи у реальний сектор. Особливу увагу ісламські банки звертають на перспективність, ефективність і прибутковість бізнес-проектів, у котрі вкладають кошти, в той час, як їхні західні партнери оцінюють проекти лише за якістю та величиною забезпечення позики [3, 152]. В результаті, багато проектів, що їх відкинули традиційні західні банки через відсутність або недостатність забезпечення, можуть профінансувати ісламські банківські установи на умовах участі в прибутках [7, 152]. Дана методика дає змогу для реалізації інноваційних програм навіть невеликим підприємствам. Зазначені обставини визначають особливе місце ісламських банків у стимулюванні економічного розвитку держави.

Той факт, що ісламський банк виступає власником активів, змушує його бути відповідальним за їх високу якість, щоб клієнт залишався задоволеним доходами, для отримання яких він вніс певну плату. Зазначена обставина змушує банківську установу постійно контролювати діяльність суб'єктів кредитування, адже ризик приховування доходів – високий. Тому більшість банків схильються до фінансування торгівлі (мурабаха), суть якої полягає у придбанні банком від свого імені й за свій рахунок товару, що визначив клієнт, із прийняттям на себе всіх ризиків торгової операції, і наступний перепродаж товару клієнту за ціною, що враховує закріплену в договорі націнку, яка становить у цьому випадку дохід банку (близько 50–80% у структурі активних операцій). Особливістю даного виду кредитування є те, що банк до кінця терміну виплати вважається власником зазначеного товару.

Отже, кредитор може розраховувати на дохід лише в тому випадку, якщо гроші, будучи вкладені в економіку, створили реальну додану вартість. По суті, найприйнятніший інструмент організації діяльності ісламського банку – дворівнева «мудароба», тобто вкладники є власниками капіталу для банку, а банк – власником капіталу для позичальників. А оскільки потреби позичальників різні, то банк використовує різні схеми фінансування, в т. ч. «мушарака» [2, 399].

Основні принципи ісламського банкінгу можуть бути використані в контексті розвитку економіки будь-якої країни, в т. ч. України, оскільки вони акцентують увагу на важливості довготермінового інвестування, забороняють спекуляції та не зосереджені на швидкому прибутку. Є дві причини, з яких ісламські банки, чия діяльність регулюється законами шаріату, мінімізували втрати від фінансової кризи. Перша – банки не можуть позичати один в одного кошти під процент, оскільки процентні ставки заборонені. Друга – вони не перевантажують свої портфелі непрофіль-

ними високоризиковими активами, такими, як іпотечні вимоги, віддаючи перевагу надійнішим, але менш дохідним активам.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що практичні надбання провідних країн світу щодо управління проблемними кредитами та оцінки кредитоспроможності позичальника є дуже корисними і необхідними для впровадження у вітчизняну банківську систему. Однак, використовуючи зарубіжний досвід, не варто сліпо копіювати всі методи оптимізації сумнівних боргів, оскільки їх впровадження потребує пристосування до вітчизняних реалій та специфіки ведення банківського бізнесу. Зокрема, найбільшу увагу, на наш погляд, слід приділити створенню єдиного центру акумулювання інформації щодо клієнтів банків при НБУ. Даний захід дасть змогу об'єктивніше оцінювати кредитоспроможність позичальника та мінімізувати, таким чином, рівень проблемних позик. Також, враховуючи специфіку діяльності ісламських банків у контексті особливостей здійснення кредитних операцій та визначення їх ризиковості, діяльність банків за принципами шаріату доцільно розглядати як один із пріоритетних напрямків розвитку банківського сектору України.

The article examines the main approaches to minimize the level of problem debt in the world banking practice. Their practical efficiency in view of adaptation and possible implementation in the domestic banking system are defined.

Key words: *credit risk, debt problem, the evaluation of foreign experience, lending activity.*

Рассмотрены основные подходы минимизации уровня проблемной задолженности в мировой банковской практике. Определена их практическая эффективность, учитывая адаптацию и возможности внедрения в отечественную банковскую систему.

Ключевые слова: *кредитный риск, проблемная задолженность, оценка зарубежного опыта, кредитная деятельность.*

Література

1. Афанасьєва О. Управління проблемними активами банку в умовах кризи / О. Афанасьєва // Шляхи та інструменти модернізаційного прориву економіки України: матеріали міжнародної конференції. Інститут проблем розвитку та економіко-екологічних досліджень НАН України. – Одеса, 2010. – С. 156–157.
2. Заруцька О. Проблеми та перспективи реалізації ісламської економіки в сучасних умовах / О. Заруцька // Гілея: науковий вісник: Збірник наук. праць. – К., 2010. – Вип. 38. – С. 391–400.
3. Заманбеков Д. Общее понятие исламского банкинга и религиозно-психологические предпосылки его формирования // Актуальні проблеми психології. – Т. 7. – Вип. 20. – Ч. 1. – С. 150–154.

4. Кажан В. Світова практика управління кредитним ризиком / В. Кажан // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2010. – № 1. – С. 74–77.
5. Колісник М., Кобилецька О. Проблеми та перспективи функціонування бюро кредитних історій в Україні / М. Колісник, О. Кобилецька // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19. 2. – С. 208–219.
6. Кривень Н. Зарубіжний досвід мікрокредитування // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Вип. 24 [Текст] : Збірник наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – С 189–196.
7. Станков О. Особливості діяльності арабських фінансових інституцій на світових ринках / О. Станков // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 151–156.
8. Пак Н. Технології кредитування підприємницького сектору: зарубіжний досвід / Н. Пак // Вісник Львівської державної фінансової академії. – 2009. – № 17. – С. 128–135.
9. Прядко О, Цегелик Г. До питання оптимізації кредитних ризиків банків України / О. Прядко, Г. Цегелик // Вісник Львівської державної фінансової академії. – Львів: ЛДФА, 2010. – № 18. – С. 247–252.
10. Череп А., Романченко О. Проблеми управління кредитними ризиками у контексті стабільності функціонування банківської системи / А. Череп, О. Романченко // Економічний простір. – 2009. – № 24. – С. 221–228.
11. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.companion.ua>.